

Pas op voor het gregovirus (kolom 8)

Het gregovirus is gevaarlijk en zeer besmettelijk. Recentelijk zijn er daarom een aantal draconische maatregelen genomen om het virus in te dammen. Het lijkt erop dat deze maatregelen succesvol zijn.

Het virus werd voor het eerst gedocumenteerd in de tweede helft van de achtste eeuw onder de Karolingen, wier machtscentra rond Metz en Aken lagen. Dat is een gebied rondom de staat Luxemburg dat men zou kunnen aanduiden als "Groot-Limburg". Vandaaruit heeft het virus zich, na de keizerkroning van Karel de Grote in het jaar 800, geleidelijk over heel Europa verspreid. Maar het virus moet veel ouder zijn geweest.

De meest gangbare opvatting is dat het rond het jaar 600 al in Rome aanwezig was. Misschien dat het daarna is gemuteerd. Daarover bestaat discussie. Een andere opvatting ziet een vroege vorm van het virus in Gallië, of veronderstelt zelfs een insulaire oorsprong, mogelijk in Noord-Ierland. De historische documenten zijn summier en niet eenduidig. Er zijn ook verschillende aanwijzingen voor een herkomst uit Spanje, en uiteindelijk - via Toledo, Sevilla, Cartagena en Noord Afrika - uit Constantinopel, waar Gregorius de Grote (de latere Roomse paus) en Leander van Sevilla (de oudere broer van Isidorus), elkaar hebben ontmoet en onder de indruk moeten zijn geraakt van de Byzantijnse pracht en praal. Vanzelfsprekend bestaan er ook allerlei speculaties over verbanden tussen Constantinopel en het Jerusalem ten tijde van Christus.

Mogelijk is het virus vanuit Constantinopel gemuteerd tot, onder andere, een Roomse en een Toledaanse stam. De bijbelvastheid van de Roomse stam moet daarbij in groot contrast hebben gestaan met de geïnspireerde vrijheid van Toledo. De sporen naar Toledo en vandaaruit verder naar het Noorden zijn helaas grotendeels uitgewist. Dat wordt geweten aan de Arabische overheersing van het schiereiland, maar misschien speelde de christelijke Reconquista (Herverovering) vanuit het Noorden daarbij een grotere rol, zodat Rome uiteindelijk ook in Spanje de toon ging zetten en historische Spaanse documenten zijn verdwenen.

Die vitale Roomse invloed is mogelijk vooral gevormd in het laatste decennium van de achtste eeuw. Dat is dus vlak voor Karels keizerkroning. De spanning tussen Roomse rigiditeit en Toledaanse vrijheid werd toen gesublimeerd in de theologie. De Spanjaarden legden het accent op de menselijkheid van Christus, terwijl Karel, net als Constantijn vóór hem, het mysterie wilde benadrukken.

Voor de politiek bood het mysterie veel meer mogelijkheden dan de menselijkheid. Het is daarom niet verwonderlijk dat zowel bij Constantijn als bij Karel de politiek het van de eruditie heeft gewonnen. Bij Constantijn vond dat vooral plaats op het concilie van Nicea (325) en bij Karel op de synodes van Regensburg (792), Frankfurt (794) en Aken (799). Sinds 800 is het gregovirus met schijnbaar militaire maat en precisie over heel Europa verspreid, tot in Ierland en Spanje toe.

Vanaf die tijd ook kreeg het paradigma van de middeleeuwse samenleving vaste vorm, met daarin, door de regelmaat van werk, rust en gebed, een centrale plaats voor het gregovirus. Het getijdengebed was bepalend voor de dagindeling van de Middeleeuwen; bij het aanbreken van de dag klonken de Laudens, de ochtendgetijden, bij het vallen van de avond de Vespers, de avondgetijden, tussendoor de kleine Uren, en 's nachts of 's ochtendsvroeg de Metten. Alle 150 psalmen hadden in deze tijden een vaste plaats. Rondom de psalmen creëerde het virus een vast repertoire aan antifonen, responsories en hymnen, die allemaal hun vaste plek vonden in de cycli van dag, week en jaar. Behalve in het getijdengebed was iets dergelijks, op een nog rijkere manier, ook gebeurd in de Mis, de formalisering van Christus' offer voor de zonden van de mens. De drie cycli van dag, week en jaar weerspiegelden de heilsgeschiedenis, en alle mensen vonden daarin hun thuis, aangemoedigd door het vuur van het gregovirus.

Omdat het virus zich niet liet bedwingen kwam er al snel beweging in deze orde. De lange gezangen werden korter. De kortere gezangen werden verrijkt met variaties en improvisaties. Van buiten de liturgie drongen gezangen de liturgie binnen en omgekeerd verdwenen gezangen uit de liturgie en belandden in de volksmuziek. De eenstemmigheid zocht verrijking in meerdere stemmen. In feite begint hier vanuit een straffe orde de westerse muziekgeschiedenis te groeien. Maar met haar schijnbaar eindeloos vrije groei vormde deze geschiedenis ook steeds meer een aantasting van de vitale voedingsbodem voor het virus. Tenslotte werden in de Renaissance de kaarten opnieuw geschud. De rede nam een dermate hoge vlucht dat veel voorwaarden voor de bloei van het virus verdwenen. Sinds de Renaissance streeden daarom schijnbaar twee werelden om de opperheerschappij.

De definitieve strijd lijkt zich pas halverwege de twintigste eeuw af te tekenen in het zogenoemde Tweede Vaticaans Concilie. Daar werd de laatste hand gelegd aan het van binnenuit bestrijden van het gregovirus. Van 1962 tot eind 1965 beraadslaagden in Rome vijftienghonderd van de knapste koppen

drie jaar lang over het met een eufemistische term genoemde "aggiornamento" (modernisering). Een van de belangrijkste middelen om dat doel te bereiken was paradoxaal genoeg de zogenoemde "terugkeer tot de bronnen". Het zal niet verwonderen dat de herbronning in feite resulteerde in een verdere verwijdering van de vitale oorsprong van de traditie en dus in het uitdrogen van de voedingsbodem voor het virus. Ik zal volstaan met het noemen van vijf fatale consequenties van het Concilie, die een en ander perfect illustreren.

Het schijnt al iets ouder te zijn, maar sinds Vaticanum II is het dan toch definitief: de priester staat nu met zijn gezicht naar de mensen toegekeerd. Daarmee drukt hij niet meer uit dat hij namens de mensen vóórgaat, maar veeleer dat hij tegenover de mensen staat en deze iets te zeggen heeft, of zelfs staat te beleren. Dat is niet alleen een duidelijke ontkenning van de traditie, het zou ook als een omkering van de verhoudingen tussen gelovigen en priester kunnen worden gezien. In ieder geval werd hun relatie vertroebeld. Een effectieve manier om het virusvuur in de kiem te smoren.

Sinds Vaticanum II is de volkstaal in de liturgie toegestaan. Dat heeft er in de praktijk toe geleid dat de taal van het Romeinse Rijk, inclusief de zang, is verdwenen. Een van de grootste muzikaal-rhetorische erfenissen van de mensheid werd daarmee vervangen door liedjes op vaak onnozele teksten, die binnen de bekrompenheid van een half mensenleven weliswaar enige waardering hebben gevonden, maar op de eeuwigheid nu al smetten lijken te werpen en die alle glans en mysterie van weleer ontberen.

In Vaticanum II is besloten om het liturgisch jaar te verrijken met meer lezingen, verdeeld over een cyclus van drie jaar, prozaïsch A, B en C-jaar genoemd. Weliswaar kwam er op deze manier meer materiaal uit de bronnen beschikbaar, maar in de traditie ging het vooral óók om balans en harmonie. Omdat de bronnen zo ongelooflijk rijk zijn, loop je het risico dat overdaad gaat schaden. De herbronning heeft daar zeker toe geleid. Er waren immers meer dan genoeg lezingen voor de "gewone mensen". Bovendien waren die lezingen verbonden met de seizoenen, zodat ze elk jaar op vaste tijden terugkwamen. De nieuwe indeling heeft niet alleen "te veel" gebracht, maar beging ook de onvergeeflijke blunder om de harmonie van de liturgie met de seizoenen te verbreken. Dat was nu juist één van haar krachtigste en indrukwekkendste karakteristieken. Men zou kunnen stellen dat de identiteit van de katholiek door dit verlies zoek is geraakt.

Wat er van het liturgisch jaar overbleef, werd op het Concilie verder beoedeld met het begrip "zondagen door het jaar". Voorheen had je zondagen na Pinksteren, en zondagen na Driekoningen. Dat was duidelijk. Nu putten beide delen van het jaar uit drieëndertig zondagen "door het jaar". Vanwege de wisselende paasdatum verspringen de zondagen daardoor meer dan vroeger ten opzichte van de grote feesten, waardoor de band met de seizoenen nog zwakker is geworden, en daardoor ook die met de traditie.

Na Vaticanum II is er tenslotte een nieuwe psalmvertaling gekomen, die sindsdien de voorkeur heeft: de neo-vulgaat. Deze vertaling staat op details misschien dichter bij de Hebreeuwse grondtekst. Maar de vulgaatvertaling van Hieronymus (347-420) is veel poëtischer. Bovendien is deze vertaling meer dan vijftienhonderd jaar de tekst van de traditie geweest. Iedereen leerde lezen en schrijven met deze vertaling. Deze vertaling was een referentiepunt voor het denken en het leven. Nu de Kerk in de westerse wereld op haar laatste benen loopt, moest het plotseling allemaal anders. Of is het, andersom, juist zo dat de Kerk door dit soort veranderingen (nog meer) is gaan strompelen? Iedereen die zich in de traditie verdiept, zou enigzins vertrouwd moeten zijn met de vulgaat, niet met de neo-vulgaat.

Tot zover de vijf opvallendste ingrepen van Vaticanum II. Die rekenden af met een traditie van zeker vijftienhonderd jaar. Nu zult u zeggen dat deze draconische maatregelen niet waren bedoeld om het gregovirus te bestrijden. En daar hebt u een punt. Je zou kunnen verdedigen dat de maatregelen, onder het mom van een tegemoetkoming aan het menselijk tekort, veel meer waren bedoeld om de traditie als zodanig te bestrijden. Dat is precies wat we ook nu, vijftenzestig jaar later, in 2020, kunnen zien bij de bestrijding van het zogenoemde coronavirus. Ook daar gaat het niet om een virus, maar om een manier van leven.

Beide zaken zijn natuurlijk deel van een groter plan, waarin het niet gaat om de bestrijding van iets concreets, maar om de inrichting van een andere wereld. Een wereld waarvoor opnieuw de kaarten moeten worden geschud. Een wereld waarin de schijnbaar wetmatige verplaatsing van de beschavingscentra over de aardbol, verder gaat. Van Mesopotamië, via Griekenland, Rome, Parijs, Londen, New York en Silicon Valley naar Peking en Shanghai. Maar wie weet, misschien komen we via Moskou op een hoger plan ooit nog eens terug bij onze eigen wortels.